

AZ OLVASÓ HALHATATLANSÁGA.

A FÖLDI élet kitágításának, szaporításának problémáját lírai vetületben vizsgálva megtaláljuk¹ a Hálót, amelyet az ember maga köré sző s a természethez és a Mindenséghez ragaszt, valamint a Horgonyt, amellyel Lamartine és ezer költőtársa a futó élet emlékét meg akarja rögzíteni.

De a léttágítás legnagyobb problémája nem az élet megörökítése, hanem a halál legyőzése. Horgonyt vetni: nagyszerű emberi feladat; de még nagyobb, a legnagyobb: kicsorbítani a Kaszát. Nem azzal, hogy időben és térben szétteregetjük a földi létet vagy hogy a «Carpe diem» hívei módjára megsűrűsítjük, hogy többnek érezzük. Hanem azzal, hogy eldisputáljuk, tönkreelemezzük, makacs remények és szívós ábrándok tömény savaiban feloldani próbáljuk a halál gondolatát.

Mellőzzük itt most a vallásos életnek évezredek gyakorlatban kifejlesztett, legismertebb eljárásait, amelyek az irodalomban is döntő szerepet játszanak s viszont oly sokat köszönhetnek az irodalmiságnak. Ehelyett mondjuk el, hogy a költő, a gondolkodó, a művész naponta új meg új fegyverekkel gyarapítja a nagy ellenfél ellen gyűjtött arzenált, mert az *eredetiség* örök emberi parancsa ezen a téren is kategórikus. Innen van az a sok finom hipotézis, amellyel ihletett költők izmosítják vallásos reményeinket. Nemcsak Isten szeme lát keresztül a bűnös Káin földalatti menedékének falán, hanem az egyébként inkább érzékeny, mint mélyen vallásos Sully Prudhomme szerint is: nem lehet, hogy a szemek a sírban végkép lezáruljanak:

«A sírok túlsó oldalán
A zárt szemek még mindig latnak».

«S ha van Isten mennyországban, nem imádkoznak hiában»: azt is jelenti, hogy ennyi hit a költői-eszményi igazságszolgáltatás értelmében föltételezi tárgya létezését.

Ha a racionalizmusával büszkélkedő francia irodalom nem volna oly gazdag lelőhelye a költői csoda-hipotéziseknek, a megrögzött racionalisták azt mondhatnák, hogy mind e föltevéseknek semmi hatása nincs a józan elmére. Meghallgatjuk őket, a művészi forma révén talán egy pillanatra hatalmukba ejtenek, de aztán ez a rövid mámor úgy leperreg rólunk, mint a vízcsepp.

De nincs igazuk. Az ember elsősorban nem logikus lény, hanem lélek, amely tömördek lenyomatot őriz úgy, hogy nem is tud róluk. S a költő-álmodta csodák egymás mellé, egyirányban halmozódva, mértani haladványban nyerik meg hozzájárulásunkat. Valahogy olyanmód, mint a mesében, amikor két hengegő képtelen dolgokat mond egymásnak s kölcsönösen bele-

¹ L. a *Napkelet* f. júliusi számát: *Irodalom és mitológia*.

sodorják egymást a maguk szötte hálóba. Az egyik azt mondja : «Abban a városban, ahol a minap jártam, szörnyű pusztulás volt : elégett a tenger !» A másik : «Az lehetetlen ! . . . de igaz, hogy amikor én ott voltam, a piac tele volt sült hallal . . .»

Alig képzelhető halotti kultusz a nélkül a hit nélkül, hogy a kedves elköltözött szelleme körülengi a magukra hagyottakat. Ezen a ponton a költészet, az emberi vágyak *akadálytalan* érvényesítője kategórikusabb, mint maga a vallás. Ebben a fajta költészetben egészen rendkívülit alkotott a leányát gyászoló Victor Hugo, aki minden zajra fölrezen, mintha Léopoldine-ja léphetett volna be. «Mert itt van, érzem, valahol a lakásban !» A költő, aki a *Contemplations* kész kötetét a sírban felülő leányának nyújtja, közel áll a Szeptember végén költőjéhez, aki feljön a síri világból az elhagyott özvegyi fátyolért. «Nem mese ez, gyermek !» — mondhatnók a szárazszívűeknek, akik ebben hiú ábrándozást látnak : a gyászolóknak, tehát az emberek többségének egész élete ez. A síron nemcsak fű nő — a feledés jele, a visszavonhatatlan sírbazártságé —, hanem virág is. Coppée föltételezi, hogy Petőfi jeltelen sírjából vadrózsaforrás tör elő s erre telepedve szívhezszóლობ, égreörömből lendülettel énekelhet a csalóány. Csupa kapcsolat ez ég és föld között, a halott és az élő között. Mozdulatok vázolódnak a sír felé s a sír felől ; a költő lelke növénycsatornán át madárszívecskébe, fülemiletorokba folyik ; a kétségbeesetten koncentrált anyai szeretet hogyan találná meg útját a három árvához ? ! S a kísértet nemcsak borzalom tárgya, hanem reménységé is, állandó közlekedés két világ között.

Az ősök és a halottak kultusza nem a multon való kesergés, vagy legalábbis nem terméketlen kesergés. A nemzeti és családi közösség életre és tettekre való erőt merít belőle és hőskölteleményt szentel vele.

A gyermek misztériuma is — s ez azután a legnyilvánvalóbban — életfokozás, léthosszabbítás. Átlagemberek a gyermekmisztikumon keresztül érintkeznek leginkább a csodával. Azt, amit a szülő nem tudott megvalósítani, reményeiben gyermekére ruhazza s boldog örömmel mutat ajtót a kiábrándulásnak. Majd harminc év múlva . . . akkor meglátjuk ! Addig minden megvalósulás lehetősége ott van gyermekemben. A marsallbotból stafétabot lett. Az a mód, ahogy a nagy mitológus, Hugo kezeli a gyermeket, akkor kap kellő perspektívát, ha például Dickens módszere mellé állítjuk. Ez is csupa rajongó szeretet a gyermek iránt. De Hugo piedesztálra állítja a gyermeket, nem (vagy nem csupán) könnyfakasztó, túlon túl földi megpróbáltatások közé. Hugónál érezni, hogy a gyermek a csodák világában él és csodák peregnék le róla. «Amikor a gyermek megjelenik» : egy ódai lendületű költemény címe. A kisleányok feje fölött előbúvó virágcsokor : egy csodálatban pillanatra megmerevedett pillangóraj. Amikor a Bibliát olvassák, megremeg angyalujjuk alatt Isten szent könyve. Mert a gyermek számára készült glóriából egy-két sugár mindig megmarad a felnőttnek is. A gyermekben hinni : önmagunk lehetőségeiben hinni.

A «kapcsolatszövő irodalom» szerepe annál nagyobb, minél hatalmasabb az a vágy, amely ihleti, amely csápjait kinyújtja, hogy kibontakozzék az emberi egyedüllétből. Ezért lehetne leghálásabb bizonyítási területünk a szerelem, ha nem volna annyira sablonos a szerelmes expanzívitásáról szóló megállapítás. «Lehoznám a csillagot érted» : a rossz, de elterjedt műdaltól is utánzott népköltészet és a «Mireio»-ben irodalmiasult provencai népdal szállóigévé vált szólama nemcsak azt példázza, hogy a szerel-

mes ember háryjánosi vagy tartarini fantáziával hisz a csodákban, nemcsak lehetetlenségre tör, hanem irányt is szab: vágya összekapcsolja a maga hitben izzó énjét a legmagasabbal. Óriási kozmikus pálya épül így az érzelmen kiteljesedett ember és a mindenség között. De ez csak a rövidség kedvéért kiragadott példa. A szerelem hídjai, fonalai, összeköttetései tömegtelen sokaságban «biztosítják» a magáramaradástól menekülő embert. Egy-egy értékesen csiszolt irodalmi sablont becéző korokban, amilyen például a renaissance, százszor ismétlődve válnak közkinccsé ilyen kapcsolatok: mágneses vonzás; a szelid szépség vadállatokot is megindító szuggesztív hatalma; az a sokszor elképzelt pálya, amelyet a nő szeméből kilőtt nyíl a férfi szemén át szívéig ir le. . . . Más csodák is bőven akadnak: az újjászületés illúziója, amely az új szerelem kezdetével szükségszerűen kapcsolódik; az új szerelem tárgyának egyedülálló jelentősége, amely hálátlanná teszi a szerelme régi szerelmei iránt. De ámbár ezekben nem olyan nyilvánvaló a «kapcsolat» látomása, itt is meg lehetne találni az összefüggést az ember léttágító ösztönével. Az «új élet» váratlan, ajándékszerű megfajelése az egyetlen életnek; a «Csak egy kislány» pedig azt jelenti, hogy az *én* életem kapott csodaszerűen felfokozott jelentőséget azzal, hogy *én* találtam rá erre az egyetlenre.

A «nagy érzés» misztikumáról Ernest Seillière és mások sokat írtak, sok józan kritikai szót hallattak, de nem mondták meg, hogy ez a miszticizmus lényegileg elkerülhetetlen s legfeljebb csak az adagolást lehet kifogásolni. Nem lehet kigyomlálni az emberekből azt a hitet, hogy a nagy szerelmek épügy parancsolnak az úgynevezett természeti erőknél, mint a nagy egyéniségek.

«Igen, a nagy szerelmek az égnek gyűjtenek» — foglalja össze egy szerzetes, Trophime, a «Princesse lointaine» világszemléleti tanulságait. A néphit szerint az igazságtalanul elválasztott szerelmeseket hiába temetik az oltár két oldalára, egymástól távol: a szívükből kinőtt kúszónövények az oltár fölött összefonódnak. Ez a sok népnél megtalálható szimbólum jelképe lehetne magának a kapcsolatszöví irodalmiságnak is, amely a látzólag legtávolabbi pontokat is természetesen és művészién összehajló reményindákkal köti össze.

Érdekes és érdemes feladat volna sorba vizsgálni a kapcsolatok elemi formáit, amelyek közül egypárral mi is megismerkedtünk. A *Háló*, a *Horogony* mellé állítsunk oda néhány más víziótípust. A *Mágnes* nemcsak a szerelmeseké. Sully Prudhomme szerint a kikötőkből azért mennek ki a nagy hajók olyan lassan, mert visszahúzza őket «a hölcsők lelke». Amikor a kapcsolatnak csak a két vége látható s maga az összeköttetés rejtve van a halandók szeme előtt, akkor az *Ércér* vagy a hegyben eltűnő s újra előtörő *Búvópatak* látomását eleveníti fel a költő. Ennek a vízióknak hatásosan komplikált alakja a szerelmesek sírjaiból kihajtó növények szimbóluma. Ősi s — úgy látszik — örök formák ezek, mert az elégiát újjáalkotó Duhamel is nélkülözhetetlennek sejtje őket. A fák nem tudnak egymásról, de a föld, amely összefogja alapjukat, szétosztja köztük a táplálékot és a titkokat:

*«C'était un lieu où chaque chose témoignait
Une fois solitaire en cet ordre qui règne.
Les arbres s'élançaient en s'ignorant l'un l'autre,
Mais la terre, qui les retenait par la base,
Distribuait la nourriture et les secrets.»*

Igen, a titkokat is. Mert volt-e nagy költő mítosz nélkül, arcanum nélkül?

Különleges esete a «földalatti» kapcsolatnak az, amelyre a *Közlekedő Edények* víziója illik. A laikus az első pillanatra furcsának találja, hogy az egész várost kiszolgáló, öblös viztoronyban és az egyszobakonyha egyetlen, keskeny csövében ugyanolyan magasan áll a víz. A világtörténelmi eseményt így képviseli kicsiben is teljes joggal egy egyidejű kis eset, a «telepátias» kapcsolatok költői bizonyítékaként. Annak a végzetes szélviharnak, amely szétszórta a győzhetetlen Armadát, egy kis szellő-kölyke letarolja a gyermek infánsnő kezében díszelgő rózsát; Antonius Kleopatra szemében egy pillanatra futó gályákat lát. Hugo és Heredia két világhírű költeményét ugyanennyi fáradtsággal más víziótipus alá is sorozhatnók: *Mikrokozmosz* (amely a makrokozmoszt tükrözi és képviseli), *Harmónikus Felhang*, vagy akár a mult század szalonjaiban állandó költészeti ürügyül elhelyezett *Kagyló*, amelyben az egész tenger minden vihara benne zúg (Heredia: «La Conque»).

A legtermészetesebb kapcsolatok közé tartozik az *Ellentét*, a költői hidak közt a merész ívelésű, de nagyon biztonságos Erzsébethid. Lamartine egyik legszebb gyászénekét sugárzó olasz ég alatt, víg falusi esküvő láttára foganta s felejthetetlen kommentárban okolta meg — a mi tételünk javára.¹

Az olvasó halhatatlanságának esélyeit hiba lenne e kapcsolataalkotási kísérletek eredményéhez mérni. Maguk az erőfeszítések kész győzelem, ösztön-szerű bizonyítás.

«Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért»:

ilyet csak költő mondhatott, de minden normális ember nevében mondhatta. A napraforgók csalhatatlan beirányzódása értelmetlenség és lehetetlenség volna nap nélkül.

* * *

Az olvasónak van még egy másik halhatatlansága is. Ez is fontosabb és hatalmasabb az író halhatatlanságánál. Egy olvasótábor «tükröződik» egy kor irodalmában, kifejezti magát azokkal a kiváló tehetségekkel, akik ilyen kifejezésre, azaz megörökítésre születtek. Az átlagember nem törődne annyira, hogy «reális»-e egy irodalmi mű, ha nem az ő korának arcképéről, az ő kollektív továbbéléséről volna szó. Ebben az irodalmi túlvilágban a hatalmasok megalázkodnak a tömeg jellegzetes egyede előtt; akinek mondanivalója volt, amit nem hallgatott meg senki, beszélni kezdhet valamely regényhős ajkaival; divatok alá gyűrt, értékes és mély mozgalmak diadalmasan terülhetnek el egy más kor felszínén az irodalom halhatatlanságában. Az olvasó halhatatlanságának ezt a részét talán máskor próbáljuk meg fölfejtetni. Addig foglaljuk össze egy sokatmondóan hallgatag szimbólumba, amellyel a szonett királya, Heredia érzékelteti azt, hogy a művészet nem a korbeli hétköznapok számára jelentékenyét őrzi meg, hanem a más korok számára is halhatatlant:

«Az idő elmulik. A márványt is bezúzza.
Agrigentum csak árny és alszik Syracusa
Irgalmas kék ege, lágy szemfedő alatt;

Csak a kemény ezüst, rajt' egy szerelmes karca
Áll ellen. Érmein virágjában maradt
Szicíliai nők örök szépségű arca.»

Hankiss János.

¹ *Pensée des morts* (Harmonies poétiques et religieuses).